

STESK PO DOMOVĚ A MEZNÍ SITUACE K Jaspersově rané recepci díla S. Kierkegaarda

Jakub Marek

Tento článek je příspěvkem ke studiu vztahu mezi německým filosofem a psychiatrem Karlem Jaspersem a dánským myslitelem první poloviny 19. století Sørenem Kierkegaardem. Je třeba za prvé konstatovat, že vztah obou autorů je dobře znám. Jaspers se k inspiraci Kierkegaardovým dílem opakovaně přiznává a v průběhu své tvůrčí dráhy Kierkegaarda bez výrazného přerušeni cituje, interpretuje, ale rovněž se s ním kriticky vyrovnává.¹ Jaspers má o Kierkegaardovi vysoké mínění, soudí o něm dokonce, že byl nejvýznamnějším pokantovským myslitelem.²

Za druhé je třeba konstatovat, že recepční historie a význam Kierkegaarda pro Jaspersovu filosofii jsou již dobře zdokumentované.³ To

¹ V průběhu Jaspersova myslitelského působení jde především o *Psychologii světových názorů* (*Psychologie der Weltanschauungen*, München 1985 [1919]), *Duchovní situací doby* (Praha 2008 [*Die Geistige Situation der Zeit*, 1931]), třísvazkovou *Filosofii* (*Philosophie*, I–III, München 1994 [1932]), *Rozum a existenci* (*Vernunft und Existenz*, München 1987 [1935]), *Filosofii existence* (*Existenzphilosophie*, Berlin 1974 [1938]), *Filosofickou víru* (Praha 1994 [*Der philosophische Glaube*, 1948]); a konečně zaujímá Kierkegaard významné místo v nedokončeném projektu *Velcí filosofové* (*Die großen Philosophen*, sv. 1 a sv. 1 a 2 z *Nachlaß*, München 1957–1981).

² Přesněji se vyjadřuje takto: „Považuji jej [Kierkegaarda, J. M.] vedle Nietzscheho, dokonce více než Nietzscheho, za nejdůležitějšího myslitele našeho pokantovského období, kdy spolu s Goethem a Hegelem skončila jiná epocha a náš universální západní způsob myšlení, onen přírodovědecko-pozitivistický, v podstatě nemůže být pokládán za filosofii.“ K. Jaspers, *Die großen Philosophen. Nachlaß I*, München 1981, str. 416.

³ V nedávné době jde především o studii Istvána Czakó, kde je podrobně zmapována historie Jaspersova zájmu o Kierkegaarda, zdrojů, z nichž čerpal, i role, již Kierkegaard hraje v Jaspersových universitních přednáškách, a kde jsou také představeny dřívější výklady Kierkegaardova vlivu na Jaspersovo myšlení. Czakóova studie pak systematicky interpretuje Kierkegaardovy stopy, jeho afirmativní i kritickou recepci, v průběhu Jaspersovy myslitelské kariéry. Zvláštní postavení zaujímá v této analýze Kierkegaardova koncepce existence. Viz I. Czakó, *Karl Jaspers. A Great Awakener's Way to Philosophy of Existence*, in: J. Stewart (vyd.), *Kierkegaard and*

znamená, že v následující studii si *nekladu* za cíl přehledně zmapovat vztah Kierkegaarda a Jasperse; tento úkol již byl vykonán v dostatečné míře. Namísto v jistém smyslu duplicitního sledování recepcce Kierkegaardova díla u Karla Jasperse tato studie sleduje jiné dva cíle: chce komparativně prokázat strukturální blízkost Kierkegaardova a Jaspersova filosofického projektu z hlediska významu a role transformativní zkušenosti, již u Jasperse známe pod titulem mezních situací a u Kierkegaarda v souvislosti s motivem existenciálních nálad. Druhým cílem studie je zaměřit se na nejranější období Jaspersova akademického působení a objasnit, že motiv mezních situací v jeho díle můžeme geneticky prokázat již v jeho prvotině, disertační práci s titulem *Stesk po domově a zločin (Heimweh und Verbrechen)* z roku 1909.⁴ Platí ovšem, že v tomto období – v době před rokem 1913 – Jaspers Kierkegaarda ještě nezná.⁵ V Jaspersově *Všeobecné psychopatologii (Allgemeine Psychopathologie)* z roku 1913 je Kierkegaard v menší míře recipován.⁶ V *Psychologii světových názorů (Psychologie der Weltanschauungen)*

Existentialism (Kierkegaard Research: Sources, Reception and Resources), 9) Aldershot 2011, str. 155–197. Zde je rovněž možné najít přehled literatury k tématu Jaspersova vztahu ke Kierkegaardovi. Pro studium recepcce Kierkegaardova díla Karlem Jaspersem současně platí, že vznikla takřka výhradně z pozic kierkegaardovského výzkumu, tedy jako výzkum následné role Kierkegaardova myšlení v západní filosofické tradici. Z česko-slovenské provenience je pak třeba zmínit nedávno vydanou monografii P. Šajdy *Existencia medzi konfliktom a ľudskosťou. Filozofia existencie a konzervatívna revolúcia*, Bratislava 2021, kde se autor věnuje Kierkegaardovu vlivu na Jasperse zvláště na str. 34–39.

⁴ K. Jaspers, *Heimweh und Verbrechen*, in: týž, *Gesammelte Schriften zur Psychopathologie*, Berlin 1963, str. 1–84.

⁵ Srv. K. Jaspers, *Die großen Philosophen. Nachlaß 2, Fragmente, Anmerkungen, Inventar*, München 1981, str. 764.

⁶ K. Jaspers, *Allgemeine Psychopathologie*, Berlin 1965 [1913]. Jaspersovo dílo, jež autor celkem sedmkrát rozšířil a zrevidoval, je stále považováno za jeden ze zásadních, ne-li zakládajících titulů psychopatologie. V oboru filosofie mu však pozornost bývá věnována jen zřídka. Za zmínku stojí, že Jaspers vymezuje psychopatologii vůči psychologii, neurologii a psychiatrii. Klíčovým rysem Jaspersova přístupu je fenomenologická metoda, tedy především důraz na rozhovor, jímž se psychopatolog bezpředsudečně pokouší porozumět duševnímu životu pacienta. Jinými slovy smyslem psychopatologie je zkoumání duševního života (Seelenleben). Jaspers se takto vymezuje proti dobově populární snaze redukovat psychické onemocnění na somatický základ. Rané dvacáté století totiž optimisticky věří, že pro psychické nemoci se podaří nalézt somatické příčiny podobně, jako se bezprostředně před Jaspersovou publikací podařilo odhalit příčinu Alzheimerovy nemoci a původce tabes dorsalis (lues). Jaspers však klade důraz na duševní život pacienta (srv. tamt., str. 483).

z roku 1919 pak již Kierkegaard figuruje jako jeden z klíčových zdrojů.⁷ Pokud se v této studii chci zaměřit na Jaspersovu disertaci, netvrdím, že v ní nacházím Kierkegaardův vliv. Záměrem je spíše poukázat k možnosti, že pro Jaspersovo pozdější formulování koncepce mezních situací je tato raná studie prvním krokem, krokem samostatným a originálním. Kierkegaardův vliv na pojetí mezních situací je proto třeba odlišit od této původní inspirace, kterou si Jaspers odnáší ze svého prvního akademického působíště.

Dále je třeba zmínit, že Jaspersova recepcce – a to nejen Kierkegaard, ale i ostatních myslitelů – je bytostně eklektická. Jaspers, zvláště ve své filosofické prvotině *Psychologie světových názorů*, vrší bezpočet odkazů a citací autorů a z hlediska jednotlivých filosofických koncepcí je takřka nemožné vysledovat, který z těchto zdrojů mohl být Jaspersovou rozhodující inspirací. Nelze sice prokázat, v jaké míře je Jaspers Kierkegaardovi zavázán, je však zřejmé, že jde o produktivní recepci v tom smyslu, že Kierkegaard zaujímá v Jaspersově díle centrální úlohu.⁸ Konečně nelze Jaspersův postoj ke Kierkegaardovi označovat za jednoznačně kladný. Jeho vztah je naopak bytostně ambivalentní a v některých klíčových otázkách – jako je především postoj ke křesťanství – se s Kierkegaardem zásadně rozchází.⁹

V první části této studie představím Jaspersovu prvotinu, a zvláště samotný problém zločinů z nostalgie (či stesku po domově),¹⁰ jimž se

⁷ K. Jaspers, *Psychologie der Weltanschauungen*. Mezi svými zdroji uvádí Kierkegaard především na str. 13 n.

⁸ Srv. H. Schulz, *Germany and Austria: A Modest Head Start. The German Reception of Kierkegaard*, in: J. Stewart (vyd.), *Kierkegaard's International Reception, I, Northern and Western Europe (Kierkegaard Research: Sources, Reception and Resources, 8)*, Aldershot 2009, str. 309.

⁹ Srv. I. Czako, *Karl Jaspers*. Autor věnuje tomuto problému závěrečný V. oddíl své studie. Vydavatelé nedokončeného Jaspersova díla *Die großen Philosophen* shrnují Jaspersův postoj ke Kierkegaardovi takto: „Zdá se, že je zde J. [Jaspers, J. M.] opět, podobně jako u Nietzscheho, zároveň fascinován a iritován, aniž by se mu kdy podařilo uspokojivě vysvětlit jeho dvojznačnost.“ K. Jaspers, *Die großen Philosophen. Nachlaß 2*, str. 764. K motivu odlišného pojetí křesťanství srv. M. Westphal, *Jaspers's Reception of Kierkegaard*, in: J. W. Koterski – R. J. Langley (vyd.), *Karl Jaspers on Philosophy of History and History of Philosophy*, New York 2003, str. 223–235.

¹⁰ Výrazy „stesk po domově“ a „nostalgie“ užíváme jako synonyma a rovnocenné překlady německého Heimweh. Označení nostalgie je novotvarem vytvořeným v raném novověku z výrazu Heimweh užívaného ve švýcarském dialektu němčiny. Srv. S. Boym, *The Future of Nostalgia*, New York 2001.

věnuje. V druhé části se pokusím interpretovat podstatu těchto zločinů jako první případ toho, čemu se u Jaspersa dostává označení mezní situace. V třetí části se budu věnovat Kierkegaardovu pojetí estetické existence, a zvláště roli, kterou zde hraje transformativní otrěs, jímž podle Kierkegaardova mínění musí projít jedinec, pokud má zaujmout vyšší existenciální stanovisko. Jaspers, jak tvrdím, si je této koncepcí vědom, a jakkoliv nelze prokázat přímou inspiraci, lze soudit, že mu Kierkegaardovo myšlení umožňuje formulaci širšího pojetí mezních situací v *Psychologii světových názorů*. Konečně ve čtvrté části uzavírám studii interpretací role stesku po domově v Jaspersově díle. Považuji za významné, že Jaspers charakterizuje svůj filosofický projekt právě jako určitou podobu stesku po domově a že základní motiv návratu jedince do duchovní domoviny sdílí právě se Sørenem Kierkegaardem.

1. Zločiny z nostalgie

„Již delší dobu k sobě přitahovaly pozornost neuvěřitelně děsivé a bezohledně brutální zločiny (vraždy a žhářství), jichž se, jak patrně, dopouštěly něžné bytosti, mladé a dobromyslné, dosud ještě docela dětinské dívky. Rozpor mezi skutkem a pachatelkou, absence motivu či nedostatečná motivace, a tudíž záhadnost a nesrozumitelnost těchto událostí vzbuzovaly jak soucit, tak odpor.“¹¹

Na jaře roku 1906 zmizel ve vesnici na západě Německa, v údolí řeky Neckar malý chlapec.¹² Byli to rodiče, kteří zmizení nahlásili, a také to byli oni, kdo byli, při nedostatku jiných podezřelých, vzati do vazby. Tři dny po jejich zatčení však policie po dalším vyšetřování a výsledích získala doznání čtrnáctileté Apollonie, dívky, která se v této rodině starala o děti. Apollonia se brzy ráno vydala do ložnice pánů a odnesla dítě, které nedaleko od domu hodila do řeky. Pak se vrátila zpět, svlékla se a lehla si opět do postele. Za čtvrt hodiny se ozval křik pána, že dítě zmizelo. Spolu s ostatními klidně hledala dítě, nijak se na ní nedala vysledovat provinilost. Během vyšetřování vyšlo dále najevo, že to nebyl první případ, kdy se tato dívka pokusila zabít svěřeného chlapce.

¹¹ K. Jaspers, *Heimweh und Verbrechen*, str. 1.

¹² Shrnutí případu Apollonie přebírám z K. Jaspers, *Heimweh und Verbrechen*, str. 34–39. Z hlediska Jaspersova výzkumu šlo o nejnovější zločin, o dosud nezveřejněný, avšak současně nejlépe zdokumentovaný případ.

O několik týdnů dříve bylo totiž dítě nemocné a mělo dostávat lék, jenž obsahoval silný léčivý prostředek a více než jedna lžice by dítě mohla otrávit. Na to byla Apollonia jasně upozorněna. Rozhodla se však dítě zabít. A také se o to pokusila. Dítěti však lék neublížil.

Apollonia se narodila roku 1892 jako třetí dítě do rodiny kameníka. Měla osm sester. Otec dříve pil, matka se dopustila krádeže, oba však již žili počestně. Výchova dětí ovšem měla své nedostatky. Po ukončení školní docházky, během níž se v posledním roce školy starala o domácnost a sestry, odešla Apollonia do služby k solidní rodině Antonových, kde se měla lépe, než byla zvyklá z domu.

Na této krátké biografii a vylíčení případu je na první pohled patrná nejasnost motivu. Lépe řečeno v tehdejší době působil celý příběh až absurdně a náhodně. Osobnost Apollonie vyvolala zájem nejen policie, ale později i heidelberské psychiatrické kliniky, jež byla působištěm mladého Karla Jasperse. Ze získaných výpovědí bylo nakonec možné zjistit motiv hrůzného činu. Jen nešlo o motiv, který bychom byli zvyklí slyšet v případech vraždy dítěte.

Jak jsem již zmínil, Apollonie odešla v raném věku do služby, do slušné rodiny žijící v nedaleké vesnici. Navzdory tomu však od začátku pociťovala silný stesk po domově. Její zaměstnavatelé se jí snažili situaci co možná ulehčit, ovšem nic nepomáhalo. Zanedlouho začala zanedbávat své povinnosti a svěřené děti. Stala se protivnou a vzdorovitou. Téměř přestala jíst.

První případ pokusu o vraždu byl motivován právě takto: uvažovala, že kdyby dítěti dala více než jednu lžici léku, umřelo by a ona by se směla vrátit domů. To se však nestalo. Když pak nedostala svolení vydat se jednu neděli domů, rozhodla se, že dítě hodí do řeky, aby jí nic nebránilo v návratu.

Druhý pokus již byl úspěšný a tělíčko dítěte bylo teprve po jejím přiznání objeveno v nedaleké říčce. Podle policejních protokolů si Apollonia uvědomovala povahu svého zločinu, uváděla však, že se takto „jen“ chtěla dostat domů. Myslela si, že se na její čin nepřijde, ale doznala se ve chvíli, kdy viděla, jak kvůli ní skončili rodiče dítěte ve vězení.

Na základě posudků bylo konstatováno, že Apollonia trpí *Heimweh-melancholie* (melancholickým steskem po domově) a její stav je natolik vážný, že ve smyslu zákona nemůže být stíhána jako příčetná. Byla propuštěna a později pracovala jako pomocná síla na téže psychiatrické klinice.

Jakkoliv je případ Apollonie šokující, nebyl v průběhu 19. a raného 20. století nikterak výjimečný. Ve své doktorské disertaci s názvem

Heimweh und Verbrechen (Stesk po domově a zločin) sebral Karl Jaspers rozsáhlou kazuistiku zločinů, k nimž došlo mezi lety 1801 a 1908 a jejichž pachatelkami byly dospívající dívky. Šlo o případy usmrčení dětí otrávením, utopením, ale i žhářství, při nichž opět umíraly svěšené děti.

Jaspers doktorskou práci v oboru psychiatrie obhajuje v Heidelbergu roku 1909. Ve své analýze především vysvětluje motivy zločinů, které byly většinou chápány jako nesmyslné a nepochopitelné, a zavádí pro ně klinické označení patologické nostalgie.¹³ Motivací činů byla totiž obsedantní touha navrátit se do rodného domu čili stesk po domově – nostalgie. Jaspers se pokouší vysvětlit, že i takto zdánlivě nevýznamná motivace může mít zásadní dopad a že ztráta domova dovede vyvolat hluboký rozvrat života jednotlivce.

Jaspersově prvotně nebývá takřka vůbec věnována pozornost, a pokud ano, jde především o práce v oboru psychologie a psychiatrie.¹⁴ Důvodem snad je, že se zdá, jako by se Jaspers ke své disertaci později již nevracel; navíc ani nikdy doopravdy důsledně nevěnuje pozornost filosofické interpretaci motivu stesku po domově. Jedinou podstatnou zmínkou je krátké shrnutí případů zločinů, jimiž se dříve zabýval, v *Psychologii světových názorů*. Toto podstatné místo zde cituji v úplnosti:

„Tam, kde převládá svět nikoli vědomě předmětný, nýbrž bezprostřední, jímž člověk [takřka] prorůstá, jde zároveň o svět nutně zúžený (eng), omezený na smyslově-prostorové okolí, na konkrétní, jednotlivé vztahy. Klasickým příkladem jsou ony málo vzdělané (bildungsarme) děti, jež propadají bezmeznému, bezradnému stesku po domově (Heimweh), jakmile opustí venkovský rodný dům a ocitnou se poprvé v zaměstnání. Je zde patrné, jak srostlý je člověk se svým světem a v jaké je s ním jednotě, jak takový člověk přestává duševně žít, když je svého světa zbaven (beraubt). K osobnosti dítěte stíženého

¹³ Srv. dále A. Bolzinger, *La nostalgie selon Jaspers. Une thèse de médecine en 1909*, in: *L'Évolution Psychiatrique*, 64, 1999, str. 259–270 a G. Rousseau, *Modernism's Nostalgia, Nostalgia's Modernity*, in: J. Parker – T. Mathews (vyd.), *Tradition, Translation, Trauma. The Classic and the Modern*, Oxford 2011, str. 267 n.

¹⁴ V poslední době byly Jaspersově disertaci věnovány jen dvě studie: R. Nicolosi, *Nostalgia psychopathologica. Karl Jaspers Heimweh und Verbrechen (1909) und das psychiatrische Erzählen krimineller Nostalgie*, in: B. Obermayr et al. (vyd.), *Wiener Slavistischer Almanach. Band: Nostalgie. Ein Kulturelles und Literarisches Sehnsuchtsmodell. Tagung in Muenchen April 2017, 82/2019*, Berlin 2019, str. 203–218. Zde viz starší literaturu k tématu. Dále: A. Bolzinger, *La nostalgie selon Jaspers*. Rovněž srv. F. Fuentenebro de Diego – C. Valiente Ots, *Nostalgia: A Conceptual History*, in: *History of Psychiatry*, 25, 2014, str. 404–411.

steskem po domově náleží skrz naskrz jeho prostředí (Umgebung). Když z něj takové dítě vyjmeme, bude zcela nesamostatné a labilní (haltlos). Bude pak jako rostlina, kterou jsme vyňali z půdy, do níž zapustila veškeré své kořeny. Ve starém prostředí (Milieu) by dítě dost možná dokázalo asimilovat nové jednotlivosti. Když je však zcela odtrženo od starého a plně vystaveno novému, mizí veškerá opora (Halt), vytrácí se jakékoliv sebevědomí, jež se zakládalo na souvislosti s jeho prostředím (Umgebung). A dítěti připadá, jako by o všechno přišlo: svět je mrtvým místem (die Welt ist abgestorben), ono samo je mrtvé, necítí vůbec nic. Spolu s domovinou (Heimat) přichází o vlastní já.¹⁵

Všimněme si za prvé, že Jaspers charakterizuje ony děti jako málo vzdělané a v následujícím odstavci doplňuje, že „díky procesu vzdělání, jenž nakonec vede k převážně předmětnému, vědomému, a tedy do sféry obecná vstoupivšímu obrazu světa (Weltbild), se rovněž svět, s nímž je člověk srostlý, stále zvětšuje“.¹⁶ Bez tohoto vzdělání jsou děti obětmi vlastního příliš úzkého a křehkého světa. Za druhé stojí za povšimnutí, že Jaspers klade důraz na ztrátu opory (Halt), jíž je těmto dětem jejich zúžený, ale domácí svět. Jeho ztrátou se stávají labilními (haltlos, čili doslova zbavenými opory). Tím však Jaspers svou krátkou analýzu končí.

2. Stesk po domově a mezní situace

„Mezní situace jako takové jsou v životě čímsi nesnesitelným, v holé obnaženosti se s nimi ve svém životě takřka nikdy nesetkáme, nýbrž takřka vždy se vůči mezním situacím přidržujeme určité opory (Halt). Bez ní by byl životu konec. Člověk si fakticky poměrně zřídka zoufá (verzweifelt). Dokud má oporu, nemůže si plně zoufat; mezní situace neprožívají všichni, spíše nemnozí. Ptáme se, co způsobuje, že se v nich neocitají či že se z nich vymaňují. Nalézáme zde jádro (Zentrum) duchovních typů. Životní síly člověka získávají charakteristický výraz v tom, jakou oporu člověk má, jak ji má, jak ji hledá, nalézá, jak

¹⁵ K. Jaspers, *Psychologie der Weltanschauungen*, str. 146 n.

¹⁶ Tamt., str. 147.

si ji podržuje. Otázka po duchovních typech je otázkou po tom, v čem spočívá opora člověka.¹⁷

Z perspektivy celku *Psychologie světových názorů* nabývá smysl stesku po domově nových kontur. Situace, v níž se setkáváme s oněmi dívkami či dětmi, které nakonec ze stesku po domově páchají děsivé zločiny, souvisí bytostně s jejich obrazem světa (Weltbild). Ve výkladu *Psychologie* proto Jaspers zařazuje exkurz ke zločinům z nostalgie do úvodních pasáží oddílu věnovaného obrazům světa. Ty jsou pak podle Jasperse sférou předmětnosti, „celkem předmětných obsahů“, k nimž se osoba vztahuje svými postoji (Einstellungen), „[n]ebo bychom mohli obraz světa nazvat schránkou“ (Gehäuse, doslova „ulita“, J. M.), „v níž je duševní život zčásti uvězněn, již však dovede zčásti sám ze sebe utvářet a klást navenek. Žijeme vždy v nějaké takové schránce.“¹⁸

Schránka, tato existenciální ulita člověka, je limitující, ale rovněž i nezbytná, poskytuje bezpečí, jistotu, důvěrnost a její ztráta je fatální. Radikální ztráta existenciální schránky, čili v tomto případě důvěrného domova, vede k otřásajícímu a pro Jaspersovu filosofii klíčovému momentu mezní situace (Grenzsituation).¹⁹

Chceme ukázat, že případ Apollonie a dalších dívek páchajících ze stesku po domově zločiny je pro Jaspersovu filosofii jedním z rozhodujících momentů. V době, kdy píše svou disertaci, ještě s nejvyšší pravděpodobností uvažuje o problému nostalgie izolovaně. Teprve později, především tedy v syntéze *Psychologie světových názorů*, se tento problém stane součástí filosoficko-antropologické koncepce, jejímž ústředním bodem jsou právě mezní situace.

Při sledování souvislosti mezi izolovaným motivem nostalgie a širou pojetou koncepcí mezních situací je třeba krátce zmínit i význam *Všeobecné psychopatologie*, která vznikla mezi disertační prací *Stesk po domově a zločin* a o deset let pozdější *Psychologii světových názorů*.

Ve zkratce lze tvrdit, že Jaspers považuje lidskou existenci za neustálé vyrovnávání se s náparem antinomických nároků; tato existence je pokusem o smysluplnost a vždy obnáší určité významové jádro, svou

¹⁷ Tamt., str. 229.

¹⁸ Tamt., str. 141.

¹⁹ Poprvé představuje Jaspers mezní situace ve stejnojmenném oddíle své *Psychologie*, srv. tamt., str. 229–280. Upozorňujeme, že v češtině vydaný překlad *Mezní situace* (přel. V. Němec, Praha 2016) je převzat z pozdějšího výkladu trojsvazkové *Filosofie*, srv. K. Jaspers, *Philosophie*, II, *Existenzerhellung*, Berlin 1956 [1932], str. 201–291.

oporu, své *sine qua non*. Platí to dokonce pro ty formy lidské existence, o kterých Jaspers pojednává ve své *Všeobecné psychopatologii*, neboť rozdíl „zdravé“ a „nemocné“ mysli není ostrý, nelze jej zobecnit, a navíc jsou projevy psychického onemocnění často pouze „vysoce intenzivními stupni toho, s čím se u člověka setkáváme obecně“.²⁰

Čili, ať už v případě „zdravé“, či „nemocné“ mysli, je pro Jasperse klíčové porozumět dynamice jakési duševní homeostáze a tranzistáze. Jaspersova *Všeobecná psychopatologie* pojednává o vnější („extrémnější“) sféře podob duševního života, zatímco *Psychologie světových názorů* charakterizuje svůj záměr jako „vymezení hranic našeho duševního života v míře, v jaké je dostupný našemu poznání“.²¹ Oba tituly jsou komplementární a dohromady podávají Jaspersovu syntézu rozmanitosti, ale též určitého celku ideálních typů duševního života. Jaspersova metoda, jeho důraz na rozhovor a na sledování životního příběhu pacienta dokládají autorovo přesvědčení o bytostné snaze lidské duše vyrovnávat se s rozpory a hledat jejich usmíření.²² I v případě psychopatologie proto Jaspers usiluje o porozumění duševním fenoménům v diltheyovském duchu.²³

Tento důraz se naplno projevuje v *Psychologii světových názorů*. Duševní život je vždy úsilím o oporu (Halt), díky níž se orientuje ve světě, vztahuje k sobě, nachází smysl. Každý člověk si musí utvářet určitý obraz světa čili uspořádat svou představu o předmětnosti ne-antinomicky, rozhodnout se pro určité smysluplné vidění světa. Obrazy světa poskytují „oporu v omezeném“ (Halt im Begrentzen), respektive existenciální schránku (Gehäuse). V každodennosti se člověk díky této schránce vyvaruje náporu antinomičnosti světa.

Pojem opory je z hlediska Jaspersovy rané filosofie klíčový. Jaspers jím fixuje onu pro každou existenci zásadní stabilitu, jádro smyslu. Myšlenku opory však poprvé nepřímo formuluje již ve své studii o stesku po

²⁰ K. Jaspers, *Psychologie der Weltanschauungen*, str. 116; srv. C. Thornhill – R. Miron, *Karl Jaspers*, in: E. N. Zalta (vyd.), *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, dostupné online: <https://plato.stanford.edu/archives/spr2022/entries/jaspers/>. (Navštíveno 17. 10. 2023).

²¹ K. Jaspers, *Psychologie der Weltanschauungen*, str. 6.

²² Srv. O. A. Vlasova, *The Biographical Approach in Karl Jaspers' Work: From Philosophy of Life to Autobiography*, in: *Continental Philosophy Review*, 50, 2017, str. 479–492.

²³ A. C. Castagnini, *Wimmer's Concept of Psychogenic Psychosis Revisited*, in: *History of Psychiatry*, 21, 2010, str. 55 n.

domově. Všímá si totiž účinku ztráty domova z hlediska dynamiky duše, její stability a schopnosti vyrovnávat se s rozpory:

„Pro mnohé jemné, nevyvinuté, často nedostatečně vychované dítě je zcela radikálním zvratem, když po vychození školy opouští i rodičovský dům, aby se vydalo do služby. Přetnutí všech dosavadních pout vyvolává pocit naprosté nezajištěnosti (*Haltlosigkeit*) a trpký stesk po domově, stav, jenž může nakonec nabývat až patologické povahy.“²⁴

Ztráta domova, přetnutí pout s dřívějším domovem a světem, zbavuje toto dítě opory. Dítě se stává *halt-los*, labilním, nezajištěným.²⁵

Apollonia zažívá právě tuto ztrátu opory, rozbití schránky, jíž pro ni byl její malý svět. Ocítá se v mezní situaci, se kterou si neví rady. Její řešení, vražda dítěte, je děsivým, ale přece účelným hledáním východiska. Apollonia hledala za každou cenu cestu domů, neboť jedině tak mohla obnovit jakýsi základní smysl své existence.

3. Jaspersovy mezní situace a Kierkegaardovy existenciální nálady

„První já²⁶ se nedovede hnout z místa, a přece, přece je patrné, že radost okamžiku je tatam, že štěstí se vytrácí; neboť, jak se říká, okamžiku se musí využít, než uplyne ... znamená to, že dítě má být odstaveno [od prsu, J. M.]. Člověku může být třicet let, ba i čtyřicet, a přece je dítětem, může dokonce zemřít jako staré dítě. Ale být dítětem je tak lákavé.“²⁷

²⁴ K. Jaspers, *Heimweh und Verbrechen*, str. 28.

²⁵ Celkově by si samostatnou studii zasloužilo právě zkoumání klíčového Jaspersova pojmu „Halt“. V německé jazykové tradici se ve významu duševní opory dokládá přinejmenším od Goetha. Srv. s. v. *HALT, m.*, in: *Deutsches Wörterbuch von Jacob Grimm und Wilhelm Grimm*, digitalizované vydání Trier Center for Digital Humanities, verze 01/23, dostupné online: <https://www.woerterbuchnetz.de/DWB?lemid=H01594> (navštíveno 17. 10. 2023).

²⁶ Kierkegaard zde rozlišuje první (světské, „povrchní“) já a hlubší já pravé subjektivitě, jež identifikuje s určením ducha.

²⁷ S. Kierkegaard, *Fire opbyggelige Taler, 1844*, in: N. J. Cappelørn *et al.* (vyd.), *Søren Kierkegaards Skrifter*, 5, Kodaň 1998, str. 307.

Karla Jasperse spojuje s myšlenkovým dědictvím Sorena Kierkegaarda především základní filosoficko-antropologický model. Kierkegaard rozvíjí ve svém komplexním díle filosoficko-antropologickou představu o člověku jako existujícím jedinci, jenž vždy, v každé podobě existence, usiluje o určité zajištění.²⁸ Rozmanitost lidské existence Kierkegaard zjednodušeně kategorizuje do tří základních podob: estetické, etické a náboženské existence. Jednotlivé sféry či stupně existence jsou diskrétně odděleny, vztah mezi nimi není kontinuem, ale náhlým zlomem, radikální změnou postoje, existenciálního stanoviska. Právě na tento motiv přechodu se zde chci zaměřit. Pro Jasperse i Kierkegaarda je totiž charakteristické, že transformativní situaci přechodu spojují s otřesem: děje se takřka jako vnější síla,²⁹ avšak současně je pouze podnětem, na který musí sám člověk reagovat. Pro oba zároveň platí, že bez těchto otřesů, bez tohoto náporu by člověku nebyla otevřena možnost vyšší podoby existence.

Výchozí situací člověka je pro Kierkegaarda takzvaná estetická existence. V druhém díle *Bud' Anebo* hodnotí Kierkegaardův pseudonymní mluvčí Vilém možnosti estetické existence na základě její stability či koherence. Aby mohla estetická existence beze všeho trvat, musí se jí dařit realizovat či uchovat si základní štěstí (Lykke). V čem takové štěstí spočívá? První podobu ilustruje Vilém na příkladu hraběnky, jež si velice zakládá na vlastní a manželově fyzické kráse. „Třebaže se hraběnka i hraběti dostalo dobrého vzdělání, soustředil se hraběncin světonázor (Livs-Anskuelse) na myšlenku, že jsou nejkrásnějším párem v zemi.“³⁰

Vilém si všímá jiných podobných světonázorů, jež mají společné to, že se soustředí na nějakou smyslovou (čili estetickou) hodnotu a také jsou vnitřně nekoherentní, dialektické, a potud neudržitelné. Zdraví či krása nemohou být spolehlivou oporou života. Podobně nemůže být oporou ani bohatství, respekt či urozenost. Na vyšším stupni má být hodnotou talent, který je třeba rozvíjet. V tomto sledu světonázorových hodnot je dalším hlediskem užívání si života, respektive reflektovaná touha.

²⁸ K této interpretaci blíže srv. J. Marek, *Kierkegaard. Nepřímý prorok existence*, Praha 2010.

²⁹ Kierkegaard charakterizuje úzkost jako „cizí moc“ v *Pojmu úzkosti*, srv. S. Kierkegaard, *Begrebet angst*, in: N. J. Cappelørn et al. (vyd.), *Søren Kierkegaards Skrifter*, 4, Kodaň 1997, str. 349. Jaspers uvažuje mezní situace rovněž jako nápor, jenž přichází nehledě na lidský rozmysl či záměry.

³⁰ S. Kierkegaard, *Enten – Eller. Anden del*, in: N. J. Cappelørn et al. (vyd.), *Søren Kierkegaards Skrifter*, 3, Kodaň 1997, str. 177.

Kierkegaardovým záměrem je ukázat, že spoléhání se na estetické hodnoty nemůže být dostatečně pevnou oporou existence. Buďto je tato hodnota příliš konkrétní, příliš závislá na vnějších faktorech a její ořes znamená ořes existence, nebo dochází k rafinaci a reflexi estetické existence, jež ke svému zajištění vyžaduje složitější a komplexnější zážitky. Extrémním případem této dialektiky estetické existence je svědce Johannes.³¹

Z hlediska našeho výkladu je zásadní, že Kierkegaard uvažuje o této existenci jako o neudržitelné. Dříve nebo později se prokáže její vnitřní povaha: „... lze říci, že každý člověk, který neprožije celý život jako dítě, dospěje k okamžiku, kdy si, byť z dálky, uvědomí [svou] ztracenost (Fortabelse).“³²

Uvědomění si ztracenosti, tento existenciální ořes, nepřichází obvykle samo od sebe, ale Kierkegaard jej spojuje s nápirem existenciálních nálad. Na sledovaném místě proto Vilém popisuje stav císaře Nerona, jehož rafinovaná estetická existence dospívá k trudnomyslnosti (Tungsind):

„Bezprostřednost ducha nedovede sebe samu prolomit, a přece si nárokuje toto prolomení, touží po vyšší formě bytí (Tilværelse). ... Duch chce ustavičně prorazit, ale nesvede k prolomení dospět, neustále je zrazován a Nero mu chce nabídnout uspokojení touhy. Tu se nahromadí duch v Neronovi jako temný mrak, hněv ducha se rozprostírá nad Neronovou duší a stane se úzkostí, jež nevysychá ani v okamžiku požitku.“³³

Nero je v tomto Kierkegaardově textu příkladem člověka, jenž učiní takřka cokoli, jen aby nemusel být konfrontován se svou existencí. Proto je to nálada sama, zde úzkost, která vyvolává protireakci, jež tedy zabraňuje Neronovi, aby mohl klidně setrvat na existenciálním stanovisku estetiky čili žít uspokojováním tužeb. To, co mu přinášelo radost, v čem spatřoval smysl, je úzkostí rozbíjeno a devalvováno.

Kierkegaardův Vilém zde hovoří o úzkosti, ale stav estetické existence bude charakterizovat především jako melancholii. Opět v souvislosti

³¹ Hlavní hrdina Kierkegaardova pseudonymně vydaného *Svědčova deníku*, který je součástí prvního dílu *Bud/Anebo*. Srv. S. Kierkegaard, *Svědčův deník*, Praha 1994.

³² S. Kierkegaard, *Enten – Eller*, str. 180.

³³ Tamt., str. 181.

s císařem Neronem podává výklad, odkud se taková melancholie, re-spektive trudnomyslnost,³⁴ v existenci člověka bere:

„Čím je tedy trudnomyslnost (Tungsind)? Je hysterií ducha. V životě člověka přijde okamžik, kdy bezprostřednost jakoby dozraje a duch si nárokuje vyšší formu, neboť chce sebe sama jako ducha uchopit. Coby bezprostřední duch souvisí člověk s celým pozemským životem, nyní se chce cooby duch jakoby usebrat z této rozptýlenosti a získat v sobě samém výraz; osobnost si chce uvědomit sebe samu ve své věčné platnosti. Pokud se tak nestane, [pokud] ustane pohyb, [pokud] je vytěsněn, pak propukne trudnomyslnost.“³⁵

Úkolem melancholie je přivést jedince k situaci, kdy je konfrontován s vlastní ztraceností. Ztracenost pak znamená, že tento jedinec nemůže beze všeho pokračovat v dosavadní existenci, neboť její jádro smyslu je vyčerpáno. Pokračování podle stejného vzoru takového jedince již nemůže uspokojovat.

Kierkegaard se otázce, jak existenciální nálady působí na jedince, věnuje v různých textech. Ať už jde, kromě melancholie, o úzkost,³⁶ nebo zoufalství,³⁷ jejich účinkem je, že zaměří pohled jedince k jeho vlastní subjektivitě, k povaze existence.³⁸ Náklady mají bytostně transformativní povahu, mají být podmínkou vyššího existenciálního stanoviska a umožnit ho. Jsou však současně ohrožením a rozvratem dosavadního života. Jejich role je tedy být zneklidňujícím zážitkem, který jedince vystavuje extrémní zkušenosti a nutí ho čelit otázce vlastní subjektivní existence.

Nemohu prokázat, že právě touto pasáží či touto koncepcí se Jaspers inspiruje, když vytváří své široce pojaté určení mezních situací. Je však zřejmé, že citovanou pasáž velmi dobře znal již v době psaní *Psychologie světových názorů*. V oddíle, kde se věnuje transformativním možnostem

³⁴ Kierkegaard užívá jak výraz „melancholie“ (Melancholi), tak „trudnomyslnost“ (Tungsind). Melancholie a trudnomyslnost jsou v tomto kontextu synonymy, což připomínáme i proto, že v citovaném místě odkazuje Kierkegaard k tradiční humorální teorii a charakterizuje trudnomyslnost jako hysterii ducha.

³⁵ Tamt., str. 183.

³⁶ Charakteristicky především v *Pojmu úzkosti*, srv. S. Kierkegaard, *Begrebet angst*.

³⁷ Slavnou analýzou této role zoufalství je Kierkegaardova *Nemoc k smrti* (in: týž, *Bázeň a chvění. Nemoc k smrti*, Praha 1993).

³⁸ K roli existenciálních nálad u Kierkegaarda dále srv. V. McCarthy, *The Phenomenology of Moods in Kierkegaard*, Den Haag 1978.

člověka, cituje bezprostředně Kierkegaardovo určení trudnomyslnosti jako hysterie ducha.³⁹ Píše:

„Existují dvě síly: chtít se projasnit nebo nechtít si být vědom; v trudnomyslnosti dochází k transformaci zadržovaných sil chtěného sebe-ozřejmění (Offenbarwerdenwollens); tato trudnomyslnost je nesvobodou, čímisi nevysvětleným, domněle daným; ale skončí, když člověk sám sobě ve své trudnomyslnosti porozumí, tj. pronikne procesem sebe-ozřejmění; jelikož však člověk sám sobě nakonec zůstává v určité míře neprůhledný, trvá i trudnomyslnost; jestliže zmizí úplně, je to známkou, že vyhasl život ducha.“⁴⁰

Jaspers tedy uvádí Kierkegaardovo pojetí trudnomyslnosti jako příklad procesu sebe-ozřejmění, procesu, jehož cílem je duchovní existence. Avšak tato duchovní existence potřebuje, jako své zprostředkování, ořes každodenních jistot, ztrátu konečné opory.

4. Stesk po domově a smysl existence

„Základní situace člověka je taková, že existuje coby jednotlivá, konečná bytost, avšak zároveň si je vědom čehosi obecného, určitého celku. Člověk je svázán se svou konečnou formou bytí (Daseinsform), avšak nejenže usiluje klást sám na sebe nárok totality, nýbrž zakouší i nároky nebýt pouhým jedincem, nýbrž podvolit se (gehorsam sein) obecnému, být článkem celku. Není myslitelné a nelze si představit, jak by se obojí mohlo dít současně; konečná jednotlivá bytost není současně nekonečnou totalitou. Mezi těmito rozpory se neklidně a nehotově pohybuje život. Klidu se mu dostane jedině, když se pevně usadí (festsetzen) v konečnosti, totiž konečnosti individuální, empirické, časově-historické existence, nebo v konečnosti, kde obecné [určení] získává pevnou formu jakési schránky (Gehäuse). V obou případech je konec jak problému, tak životnosti; život může spočívat jedině v antinomii.“⁴¹

³⁹ Tuto přímou citaci uvádí Jaspers v poznámce pod čarou, viz K. Jaspers, *Psychologie der Weltanschauungen*, str. 423.

⁴⁰ Tamt.

⁴¹ K. Jaspers, *Psychologie der Weltanschauungen*, str. 379 n.

Stabilita, kterou opora poskytuje, je v zásadě vždy dočasná. Jaspers plasticky ukazuje, že se nelze zcela vyhnout zkušenosti antinomičnosti. Dříve nebo později, v té či oné intenzitě, přichází mezní situace, ztráta opory čili rozrušení ochranné schránky existence. Člověku pak nezbyvá než se s touto ztrátou, a tedy existenciální krizí, vyrovnat. Pro Jasperse je však existenciální krize *felix culpa*, je možností, aby se jednotlivý člověk vymanil z „opory v omezeném“, aby zaujal vztah k nekonečnému čili aby se stal duchovní existencí.

Jaspers je součástí filosofické tradice, která rozumí člověku jako bytosti, jež postrádá bytostný základ, respektive k tomuto základu – klidu, míru, usmíření – musí teprve dospívat. Kierkegaard vyjadřuje stejné východisko, v souladu s křesťansko-antropologickým rámcem svého myšlení, jako dědičný hřích, který člověku brání ve spokojené světské (resp. estetické) existenci.

Mezní situace jsou pak u Jasperse transformativní zkušeností, neboť člověku umožňují, aby se pokusil založit svůj život tváří v tvář bytostné antinomičnosti existence. Tomuto postoji říká Jaspers ve své *Psychologii* opora v nekonečnu (Halt im Unendlichen). Ta nemá bezprostředně religiózní povahu, nýbrž je právě určena svou otevřeností rozporům existence.⁴²

Ani u Jasperse, ani u Kierkegaarda to však neznamená, že by mezní situace (resp. nápor existenciální nálady) sama o sobě vedla k realizaci vyššího existenciálního stanoviska. Jaspers si všímá následujících tří odlišných reakcí, které mohou mezní situace vyvolat.

Za prvé je tu reakce defensivní, jejímž výsledkem je obnovení vztahu k dřívější opoře.⁴³ Ta však v duchovním smyslu znamená ustrnutí, je osifikací, zatvrdnutím oné schránky, jež poskytuje jednotlivé existenci základní koordináty smyslu. Kierkegaard uvažuje o analogické situaci především v souvislosti s démonismem, jenž je urputným setrváním na stanovisku, které ztratilo svou původní hodnotu a stává se již spíše jen formalismem, či dokonce vzdorem.⁴⁴

⁴² K důkladnějšímu výkladu srv. J. Marek, *Existence a světový názor (Jaspers)*, in: L. Benyovszky et al., *Úvod do filosofického myšlení*, Plzeň 2007, str. 402–408.

⁴³ Srv. K. Jaspers, *Psychologie der Weltanschauungen*, str. 304–326 („Der Halt im Begrenzten: Die Gehäuse“).

⁴⁴ Typicky např. S. Kierkegaard, *Nemoc k smrti*, str. 170–176.

Za druhé je zde reakce negativní, kolaps, který Jaspers spojuje s nihilismem, skepsí a v extrémním případě sebevraždou.⁴⁵ Mezní situace je v tomto případě nesnesitelným nápirem, pod jehož vahou dochází ke zhroutení existence člověka. Typickým příkladem nihilistického postoje v Kierkegaardově díle je zmiňovaný Nero, jenž se zatvrzuje ve svém postoji, ale současně propadá zoufalství, melancholii a úzkosti.

Konečně je třetí formou reakce ona vzestupná trajektorie obratu existence k nekonečné opoře, k ideji chápané jako nezachytitelné centrum smyslu, který nemůže lidská existence realizovat, ale může k němu směřovat. Pro Kierkegarda jde analogicky o obrat existence, jenž může v posledku vést až ke křesťanství.

Vraťme se však naposledy k případu Apollonie. Její stesk po domově byl natolik hlubokým otřesem, že propadla úplnému zoufalství a nihilismu. Neměla sílu vytrvat nebo se vzchopit k tomu, aby se smyslem její existence stalo něco jiného než úzký domácký svět. Její stesk po domově málem znamenal konec její existence.

Karl Jaspers začíná svou akademickou dráhu právě výzkumem melancholického stesku po domově. O téměř 30 let později, v dopise adresovaném Jeanu Wahlovi, se vyznává: „Nikdy bych nepopíral, že se v mé filosofii ozývá nostalgie (nostalgie) po čemsi ztraceném, že v ní zaznívá ozvěna religiozity (religion).“⁴⁶ Jaspers ovšem tvrdí, že jde o rys filosofie, který sdílí s Kantem či Platónem, a ostatně stejné přesvědčení o povaze filosofie vyjadřuje Novalis: „Filosofie je vlastně steskem po domově (Heimweh), pudem k tomu, vůbec být někde doma.“⁴⁷

Člověk je pro Jaspersa bytostí rozpornou, napjatou mezi nároky konečného bytí a přesahu obecná, celku. Je bytostí nepokojnou, neboť nároky celku rušivě vstupují do konečné existence a vedou ji k pokusům o utišení, uspokojení tohoto rozporu. Konečně je Jaspers myslitelem člověka jako bytosti, která se často spokojuje s prozatímním či zástupným řešením, ba až únikem před nárokem čelit problému existence. Lidská existence je doslova ztrátou či vědomím ztráty domova ve smyslu klidu, míru, usmíření protikladů.

⁴⁵ Srv. K. Jaspers, *Psychologie der Weltanschauungen*, str. 285–304 („Skeptizismus und Nihilismus“).

⁴⁶ Dopis cituje J. Wahl ve své knize *Lidská existence a transcendence*. Není ovšem patrné, zda byl původně psán francouzsky. Srv. J. Wahl, *Existence humaine et transcendence*, Neuchatel 1944, str. 139. Citované místo se objevuje i v kontextu Jaspersovy korespondence s Heideggerem, srv. *Heidegger – Jaspers Briefwechsel*, München 1992, str. 277 n.

⁴⁷ Novalis, *Schriften*, 2, Jena 1923, str. 179, fragment 21.

Jenže takto bychom mohli charakterizovat i základní filosoficko-antropologický projekt Kierkegaardův. V *Pojmu úzkosti* cituje Kierkegaardův pseudonym Vigilius Haufniensis Hamannova slova:

„Snad jedině tato úzkost je důkazem naší cizorodosti ve světě. Kdyby nám totiž nic nechybělo, pak bychom, jako pohané a transcendentální filosofové, kteří o Bohu nic nevědí a jako blázni se zamilovávají do drahé přírody, nic nevylepšovali, nezmocňoval by se nás žádný stesk po domově (Heimweh). Snad je tento nemístný neklid, tato svatá hypochondrie ohněm, jímž solíme obětiny a jímž se můžeme chránit před hnilobou (Fäulniß) probíhajícího století (seculi).“⁴⁸

Člověk je pro Kierkegaardova bytostí, jež v tomto duchovním smyslu zoufale hledá svůj domov.⁴⁹ A Kierkegaardovo dílo je výpovědí o rozmanitých způsobech, jak se člověk pokouší takový domov vydobýt v estetickém, etickém či náboženském smyslu, aby jej, po Kierkegaardově soudu, mohl nalézt jedině v absurdní víře. Východiskem jeho představy o člověku je, stejně jako u Jasperse (a dost možná právě zde můžeme vidět další zásadní stopu Kierkegaardova myšlení v Jaspersově díle), bytostná antinomičnost. Kierkegaard vidí lidskou existenci jako dění syntézy protikladů, jejichž usmíření není, ve světském smyslu, možné.⁵⁰

Závěr

Tato studie se pohybovala mezi dvěma extrémy: na jedné straně máme případ Apollonie, která ze stesku po domově zabíjí malé dítě, na straně

⁴⁸ S. Kierkegaard, *Begrebet angst*, str. 461.

⁴⁹ Zohledníme-li křesťanský kontext Kierkegaardova myšlení, lze klást rovnítko mezi hledáním domoviny a hledáním země zaslíbené. V pozoruhodném deníkovém zápisku z roku 1845 si Kierkegaard prorokuje: „... podoben onomu bludnému Židovi z krásné legendy, bude mi údělem vést poutníky do země zaslíbené a nikdy do ní sám nevzkročit, být průvodcem těch, kdo kráčí za pravdou křesťanství, a sám, potrestán takto za své scestné mládí, nebudu moci vejít, nýbrž ze mě bude jen memento úplně odlišné budoucnosti...“ *Søren Kierkegaards Papirer*, 6, *Søren Kierkegaards optegnelser fra 1844 December til 1845 December*, N. Thulstrup (vyd.), Kodaň 1968, str. 131 (*Pap.* VI B 40: 33).

⁵⁰ K pojmu kontradikčnosti, resp. antinomičnosti existence u Kierkegaardova srv. J. Marek, *Contradiction*, in: J. Stewart – S. M. Emmanuel (vyd.), *Kierkegaard's Concepts, I, Absolute to Church (Kierkegaard Research: Sources, Reception and Resources, 15)*, Farnham 2014, str. 73–80.

druhé máme takřka sublimní nostalgii filosofie, která teskně touží po domově, jímž je jakási hluboká zkušenost návratu k bytostnému základu, určité duchovní spočinití. Společným jmenovatelem je nostalgie – Heimweh –, ale jako by šlo o dva odlišné fenomény. Stesk po domově nemá u Jaspere jen roli psychopatologického fenoménu, nýbrž vypovídá o základní situaci člověka, o jeho základní potřebě vždy hledat a nacházet oporu, tedy svět, ve kterém se cítí být doma.

Existence je ze své povahy antinomičká a její antinomičnost se dříve či později projeví. Radikálním vystoupením antinomičnosti na povrch jsou mezní situace, v nichž je zpochybněna a suspendována dosavadní opora existence. Apollonia do této zkoušky vcházela s obrovským handicapem, jímž byla křehká opora jejího malého světa. Se ztrátou tohoto světa ztratila vše a její existence se ocitla ve spirále skepse a nihilismu a vedla k vraždě. Jaspers však vidí v mezních situacích i sílu k odvratu od křehké opory světských hodnot a nalezení opory v nekonečnu. Mezní situace mohou být bodem obratu na cestě domů.

Nelze úplně jasně formulovat, jakou roli hrál Kierkegaard z hlediska vzniku Jaspersovy koncepce mezních situací. Lze se však domnívat – a tento smysl měla výše předvedená analýza –, že základní kámen této koncepce nacházíme již v rané studii o zločinech z nostalgie. Jde tak o motiv, jež Jaspers rozpracovává samostatně. Můžeme však, domnívám se, rovněž tvrdit, že dříve či později si Jaspers uvědomil blízkost vlastní koncepce a významu, který Kierkegaard přikládá transformativní roli existenciálních nálad. Je tedy, aniž bych to mohl blíže prokázat, interpretačně přípustné, že to byl právě Kierkegaard, díky němuž Jaspers překlenuje prostor mezi úzce pojatým motivem zločinů z nostalgie a širokým konceptem mezních situací v jejich pluralitě a významu v lidské existenci, prostor mezi nostalgií jako ztrátou dětského domova a nostalgií jako hledáním opory existence vůbec.⁵¹

⁵¹ Např. Czako si všímá významu Kierkegaardova pojetí viny pro Jaspersovu koncepci viny jako mezní situace, srv. I. Czako, *Karl Jaspers*, str. 170. V dostupné literatuře však nenacházím interpretaci, která by argumentovala ve prospěch zásadního Kierkegaardova vlivu na formulaci myšlenky mezních situací.

ZUSAMMENFASSUNG

Die vorliegende Studie, die sich auf die Beziehung zwischen K. Jaspers und S. Kierkegaard konzentriert, wertet zum einen den aktuellen Forschungsstand zu Jaspers' Rezeption des Kierkegaardschen Denkens aus, zum anderen bietet sie eine eigenständige Analyse des Frühwerks von Jaspers (vor allem des 1909 erschienenen Werks *Heimweh und Verbrechen* und dann der *Psychologie der Weltanschauungen*). Die Untersuchung geht von der Grundannahme aus, dass Jaspers' frühe Arbeit über die Nostalgie die erste Fallstudie über Grenzsituationen darstellt. Der Aufsatz zeichnet die Verbindung zwischen Kierkegaards Konzept der ästhetischen Existenz und Jaspers' Konzept der Grenzsituationen nach und vertritt die These, dass es Jaspers' Studie über die Nostalgie ist, die als ursprüngliche Inspiration für die Idee der Grenzsituationen angesehen werden kann, und dass gleichzeitig behauptet werden kann, dass es Kierkegaards Denken war, das Jaspers geholfen hat, diese anfängliche Grundidee zu einem breiteren Konzept von Grenzsituationen zu entwickeln.

SUMMARY

The study focuses on the relationship between K. Jaspers and S. Kierkegaard. First, it evaluates the current scholarship regarding Jaspers' reception of Kierkegaard's thought; second, it offers an independent analysis of Jaspers' early work (especially the 1909 *Heimweh und Verbrechen*, and then the *Psychologie der Weltanschauungen*). It is demonstrated that Jaspers' early work on nostalgia presents the first case study of limit situations (*Grenzsituationen*). The paper traces the link between Kierkegaard's conception of aesthetic existence and Jaspers' concept of limit situations. It is shown that Jaspers' study of nostalgia can be considered the original inspiration for the idea of limit situations, and that, at the same time, it was arguably Kierkegaard who had helped Jaspers to develop this germinal idea into a broader notion of limit situations.